

Horváth Gábor Barnabás: „Az ember nem szabad, de szabaddá válhatik” Eötvös József nevelési és oktatáspolitikai nézeteiről

Eötvös József nevelés- és oktatásfelfogásának alapelvei

Természetesen lehetetlen ebben a rövid írásban bemutatni Eötvös József hatalmas életművét vagy akár csak oktatásfelfogását. Fiatal egyetemi hallgatóként csupán arra vállalkozhatom, hogy ebből a gazdag írásos és gyakorlati munkásságból kiemeljek néhány, számomra ma, 2013-ban fontos gondolatot. Reményeim szerint ezzel fejezhetem ki hitelesen tiszteletemet az író, a tudós és az államférfi iránt.

Eötvös már egészen fiatalon megjelölte fő célját: a haza békés módon történő előre vitelét.

Küldetéstudata leginkább a reformkor szellemiségével, a hazája elmaradottsága okán kialakult szégyenérzetével magyarázható. Nem hagyható figyelmen kívül gyermekkori elhatározása sem, miszerint ő, apjával és nagyapjával ellentétben nem a császárt, hanem hazáját fogja szolgálni (Devescovi 2008:10-18).

A tizennyolc éves Eötvös Dessewfy Józsefhez írt levelében a következőket írta (eredeti helyesírással): „*Neveljünk polgárokat s' azután tegyük őket boldoggá, mert ha mostani constitutionk már meg nem álhat ha új alkotmány kell, elemekké vál akkor nemzetünk, vissza esig alkotmánytalan állapotjába, mint egy új teremtsre van szükségünk, de véleményem szerént ész és szívnél kell azt kezdeni, mint erszénynél. [...] az reményem s' czélom is az, hogy szabad polgár szántson, hogy egyformán lehessen büszke s' nagy minden magyar de nem ez az út, nem pénz kereset; közönséges cultura az út.*” (Eötvös 1977:7) Levelében akkor még a konzervatív Dessewfy Józsefet támogatta Széchenyivel szemben. A nemrég végzett egyetemista, több helyen kritizálta Széchenyit, de egyetértett vele a társadalmi változtatások szükségességében. Az „új teremts” reformok útján képzelte el. „*Engem az ég forradalmi embernek nem teremts*” (Idézi Veliky 1996:77) – írta 1848-ban, nem sokkal a szabadságharc kitörése után. A forradalmaktól való távolmaradás az ő esetében nemcsak alkati kérdés volt. Hegel és Guizot munkái, valamint a felvilágosodás gondolatrendszere alapozta meg Eötvös dialektikus látásmódját. A fejlődés folyamatosan és szakaszosan megy végbe, a korszakhatárok elmosódnak - véli Eötvös -, nem lehet olyan konkrét eseményt megjelölni, amit egy adott változás kizárólagos okának lehetne tekinteni. Ezen megállapításához hozzájárult még determinista világnézete. „*Tagadhatatlan, hogy a véletlen a legnagyobb világeseményekre is néha befolyást gyakorol, de csak olyant, minőt a puszkának durranásáé a lavinára. Ha fegyver nem szól, a hőtömeg azon pillanatban nem esett volna le, de később bizonyosan.*” (Idézi Bényei 1996:137) Eötvös a reformot, nem pedig az asztalról mindent

lesőprő forradalmat tartotta a változtatás leghatékonyabb eszközének.

A „neveljünk polgárokat” kijelentés az egész eötvösi életút meghatározó elemeként értelmezhető. *„Ennek az ideának az összefüggései és következményei választják őt el később leginkább Széchenyi felfogásától: Eötvös bárminemű reformot az emberek széles körű bevonásával, a jogaikra és kötelezettségeikre való felkészítés alapján tud majd elképzelni.”* (Idézi Fenyő 1984:63) *„Az ország mélyreható modernizációját ő semmiképp nem pusztán állami aktusnak tekintette. [...] Ő nem „civilizátor” akart lenni”* (Schlett 1986:236) Olvasmányai, tapasztalatai, nyugat-európai útjai, az eszmerendszerének vázát adó felvilágosodás és az ennek nyomán kialakuló liberális gondolkodása olyan modern embereszményt alakított ki Eötvösben, ami nemcsak személyiségét, de oktatáspolitikájának irányvonalait is meghatározta. Törvényjavaslatai, felszólalásai, aforizmái bizonyítják, hogy egy erkölcsös, hazáját szerető, szabadságát kivívni képes, önmagáért és országáért tenni tudó, európai polgár képében találta meg emberideálját.

Azért tartotta ennyire fontosnak a nevelést, mert rájött arra, hogy *„a gazdasági és politikai élet fejlődése törvényszerűen összekapcsolódik a művelődéssel”* (Bényei 1996:190) *„A nép hátramaradásának legfőbb okát a nép csekély értelmi kifejlődésének”* tudta be. (Eötvös 1976:279) Felismerte az osztályok közötti különbségeket, de az okokat nem a szociális, sokkal inkább a kulturális különbségekben látta. Eötvös filozófiai értelemben vett idealizmusa, az eszmék társadalomformáló szerepébe vetett hite tiszteletet parancsoló. Szász Károly írta róla: *„nagyobb benne az ember, mint a patrióta; szabadelvűbb, mint politikus, ő csupa szív, s ez hibája és erénye egyszersmind.”* (Devescovi 2007:280) Reformer idealizmusa később reálpolitikusi erényekkel párosult, ennek köszönhetően a magyarországi viszonyokat meghaladó elképzeléseiből többet eredményesen meg is tudott valósítani. A *karthausi* című regényét a fiatalság szenvedélyes küldetéstudata ihlette, és emellett *„arra a kérdésre kereste a választ, hogy a külvilág hogyan alakítható olyan módon, hogy megfeleljen a szabadság, a szeretet, a társadalmi igazság alapelveinek. [...] A szeretet, az együttérzés hiányát tartja a társadalom alapvető problémájának. A fennálló társadalomban több társadalmi réteg ki van rekesztve, el van ítélve, el van nyomva, társadalmi, nemzeti és kulturális megkülönböztetésnek van kiszolgáltatva.”* (Bódy 2004:119) Eötvös kezdettől fogva azt vallotta, hogy ezen a téren változást elérni főként neveléssel, művelődéssel lehet. 1846-ban a népoktatásról értekező cikkében ezt írta: *„E nézet azon meggyőződésből veszi eredetét, hogy a szellemi érdekek pártolása az anyagi érdekeket háttérbe szorítja, holott éppen ellenkezőleg, a józan ész s tapasztalás egyiránt arra intenek: miként az anyagi érdekek kifejlődése lehetetlen, ha csak vele egyszersmind a szellemi érdekek nem fejlesztetnek ki. [...] Az iparnak fő eszköze az ember, nem anyagi ereje, mely napjainkban erőművek által pótoltatik, hanem értelmi tehetségei által.”* (Eötvös 1976:280-283) Eötvösnek meggyőződése volt, hogy gyökeres oktatási és kulturális reformok nélkül nem lehet a feudalizmus bilincseit levetni, polgári társadalommá alakulni és elindulni a fejlődés útján. Széchenyivel ellentétben az ország érdekében történő változtatások első lépéseit Eötvös nem a jog és a gazdaság mezején, hanem a művelődésügy parlagján kívánta megtenni.

Eötvös, az Ellenzéki Kör tagjaival együtt már az 1847-es *Ellenzéki Nyilatkozat*ban a legfontosabb követelések, a szabadság, az egyenlőség és a haza felemelése előfeltételei közé emelte a köznevelés ügyét; számára a legfontosabb érték és megvalósítandó elv a szabadság. A nevelés és az oktatás célja az egyének szabadságának elérése, amely magával hozza a nemzetek szabadságát. *„Embersokaság nép, csak a szabadság teszi nemzetté.”* (Idézi Schlett 1986:236) Az egyéni és kollektív szabadság megvalósulása tanulás, művelődés eredményeként érhető el. A

szabadságról Bényei Miklós a következő módon idézi és interpretálja Eötvöst: „azt tartotta: a tanulás a művelődés a személyiség kifejlődésének nélkülözhetetlen eszköze, a szabad akarat, a személyes szabadság megszerzésének állandósításának útja. Vagyis minél műveltebb az egyén, annál kevésbé igaztható le, annál jobban tiszteli saját és mások szabadságát, vagy ahogy az Uralkodó eszmékben mondja: *»csak a műveltség adja meg az erők azon fokát, mely szabadságának feltétele.«*” (Bényei 1996:189) Politikájában végig meghatározó volt az egyenlőség elvének érvényesítése is. *„A társadalmi haladás célját pedig» a lehető legnagyobb szám anyagi jólétének s szellemi fejlődésének biztosításában határozta meg «.*” (Bényei 1996:143)

Eötvös a teljes egyenlőséget hirdető szocializmus és kommunizmus perspektíváját elutasította. Úgy gondolta - s a történelem igazolta nézetét - hogy a teljes egyenlőségre való hatalmi törekvés despotizmusban, diktatúrában vagy anarchizmusban végződik. A reformkorban és a kiegyezés után is fellelhetők viszont nézeteiben és politikai gyakorlatában a jogegyenlőség keretein túlmutató, modern kifejezéssel: az *„esélyegyenlőségre”*, a nagyobb társadalmi igazságosságra törekvő célok. Ezek főként a *„szegénységüket kimutató”* tehetséges gyerekek számára nyújtandó különböző ingyenes juttatásokban nyilvánultak meg. 1870-es parlamenti jelentésében a következőképpen írt a mindenki számára elérhetővé teendő társadalmi előrelépés lehetőségéről: *„az iskola akként rendeztessék el, hogy az oktatás legalsóbb fokaitól a legmagasabbakig az átmenet és az emelkedés egyik fokról a másikra mindenütt a lehetőségig könnyűvé tetessék.”* (Eötvös 1976:478) Ezt a - modern kifejezéssel - mobilitást a mindenki számára kötelező ingyenes népoktatással és egy nyitott szerkezetű iskolarendszerrel kívánta biztosítani, amelyben lehetséges a tanulók iskolatípusok közötti áramlása és nem ütközik elháríthatatlan akadályokba. Ezt tekintette - az alapvető polgári jogok talaján - az egyes ember szabadsága tényleges kivívása feltételének.

Eötvös József oktatáspolitikai nézetei a reformkorban és 1848-ban

Már első minisztersége idején megpróbálta felszámolni a 18. századból fennmaradt, - számos pozitív vonást is tartalmazó - felvilágosult abszolutista oktatáspolitikai negatív maradványait. A reformkor előtti oktatáspolitikai viszonyokat Kelemen Elemér tömören így jellemzi: *„Az új oktatáspolitikai törekvése a hasznos és engedelmes alattvalók, valamint a szakképzett és udvarhű tisztviselők képzését szolgáló egységes és központilag irányított iskolarendszer megteremtésének szándéka volt.”* (Kelemen 2002:93) Eötvösnek változtatnia kellett a szigorúan szelektáló társadalmi viszonyokat fenntartani igyekvő oktatás- és tantervpolitikán. Új jogi alapokat kellett lefektetnie egy majdani szabadabb, demokratikusabb, nagyobb jogegyenlőséget megvalósító társadalom számára. Hiába készült el törvényjavaslatával, az nem került elfogadásra 1848-ban. Mindegy húsz évvel később, Eötvös második minisztersége idején azonban már sikerült egy, az 1848-ashoz képest jelentősen kibővült javaslatot elfogadtatni: Magyarország első népoktatási törvénye 1868. december 15-én lett szentesítve. Modern, nyugat-európai pedagógia-felfogásából és szilárd nemzeti liberális világnézetéből adódóan a következő elvi meggondolások fogalmazódtak meg írásaiban és az alábbi gyakorlati tennivalók mielőbbi elvégzését sürgette a reformkorban és első minisztersége alatt:[\[1\]](#)

- A magyarság fennmaradása és egy többnemzetiségű országban a vezető szerep megtartása feltételezi a népoktatás előmozdítását. A közoktatási reform az alkotmányosság és a jogegyenlőség tényleges érvényesülésének nélkülözhetetlen feltétele.
- Az egyének majdani boldogulását, az érzelmek, a jellem és az erkölcsök formálódását a nevelés és az oktatás döntő módon meghatározza.

- Nélkülözhetetlen az állami, egyházi, szülői szerepek meghatározása a gyermekek oktatásában és nevelésében; az állam és egyház közötti konfliktusok rendezése; az egyházi autonómia megteremtése és nem utolsósorban a tanszabadság megteremtése.
- Decentralizáció, a községi feladatok kiterjesztése, a települések állampolgárainak és közösségeinek érdekeltté tétele a köznevelés ügyében, a despotizmus kialakulásának megakadályozása az oktatásban.
- A tanítási nyelv meghatározása, a nemzetiségi kérdés megoldása az oktatásban.

A herderi jóslat Eötvösre is nagy hatással volt. Vallotta: a magyarság fennmaradását, a magyarok bizonyos fokú önállóságának megteremtését a Habsburg Birodalmon belül az általános közműveltség emelésén keresztül lehet elérni. A közműveltség alapfeltétele a fejlett közoktatás. Tartós szabadság csak olyan országokban képzelhető el, ahol a közműveltség megfelelő szinten, a politikai jogok mértékével összhangban van. *„Míveltség nélkül a legszebb alkotmány holt betűnél egyéb soha nem lesz, s a legszabadabb elvek szerint szerkesztett charták csak arról tesznek bizonyosságot, hogy ismét egy nép szedette rá magát szép szavakkal. [...] a szabadság csak akkor állandó, ha az egyes nép míveltségi állapotával irányban áll.”* (Eötvös 1976:281-282) - tette közzé véleményét Eötvös 1846-ban *Népoktatási ügy* című írásában.

Eötvös tudta, amit a reformkorban sokan nem, hogy mindenkinek szüksége van oktatásra. Egy mesterség kitanulásának elemi feltétele az általános műveltség. Az egyén boldogulása alapvető ismeretek megszerzése nélkül elképzelhetetlen. Egyebek mellett ezért tartotta fontosnak a fiúk hatéves koruktól tizenkét éves korukig, a lányok szintén hat éves koruktól tíz éves korukig tartó tankötelezettségének bevezetését. *„Szükséges, hogy a nép az ipar űzésére képes legyen, s ez csak akkor remélhető, ha az értelmi míveltség bizonyos fokán áll”* - írta. (Eötvös 1976:281) A „korszerű” és „hasznos” ismeretek elsajátítását is integrálta a tantervbe, e képességek kialakítása a helyi viszonyok figyelembevételével az elemi iskolák feladata lett.

A művelődést tehát létkérdésnek tekintette. A szerepek viszont nem voltak egyértelműek. Kinek a feladata az oktatás és kinek a nevelés? Eötvös az oktatást döntően az iskola feladatának tekintette, míg a vallásos és erkölcsi nevelést a felekezetekre és a szülőkre bízta. A divatos *népnevelés* szót a *népoktatás* kifejezéssel finomította és jelölte meg az elemi népiskolák feladatául. Nem tartotta kivitelezhetőnek, hogy az iskola – mai kifejezéssel – totálisan nevelje a gyermeket. Főként a politikai beavatkozás kockázata miatt tartott ettől. Idézet a *Pesti Hírlap*ban 1846-ban megjelent cikkéből: *„A népiskolának bizonyosan nem az a feladata, hogy a bennök tanított gyermekek bizonyos politikai párt nézetei elfogadására neveltessenek. [...] Az iskolamester hatása, a legjobb iskolai rendszer mellett is, közönséges esetekben az oktatásnál továbbra nem terjed.”* (Eötvös 1976:285) Az egyén szabadságával nem tartotta összeegyeztethetőnek azt, hogy az iskola a politikai szférában kialakított érték- és normarendszert közvetítsen a tanulók felé. Az iskola bizonyos alapismeretek átadásának a színtere, nem több nem kevesebb. Az erkölcsant két részre osztotta, polgárra és vallásosra. Az iskolának szerinte egyikben sincs szerepe. A polgári erkölcsantáról a következőképpen vélekedett: *„Meggyőződése az, hogy nevelésnél első dolog az erkölcsi dolog, de azt hiszem, ez nem annyira oly tan, melyet iskolában lehet megtanulni mint részletes tudományt, hanem én az erkölcsi oktatást olyannak tartom, melyet a gyermekek sokkal inkább sajátukká teszik a házban, a polgári társaságban és minden egyes tanulmányokkal anélkül, hogy részletesen valami erkölcsantáról volna szó.”* (Eötvös 1976:312) A vallásos erkölcsant oktatása az egyházi tanító szerepe volt.

1848-ban célul tűzték ki a „szabad egyház szabad államban - elv” érvényesítését. *„Az álladalom által minden községben közös iskola állíttatik. A melly községben több hitfelekezet van, szabadságában állandó a külön felekezeteknek... saját erejükkel külön elemi iskolát állítani.”* (14–15. §) (Eötvös 1976:293-296) A közös községi népiskolák feladata lett volna rendezni az egyház és az állam közötti feszültségeket és érvényesíteni a tanszabadságot. Jogilag a szülők már 1848-tól szabadon választhattak volna, hogy felekezeti, községi (állami) vagy magániskolába akarják-e járattatni gyermeküket. Az egyházak teljes autonómiát, ugyanakkor szükség esetén állami támogatást kaptak volna, csupán a tanítandó tárgyak köre, a tanítók minimális végzettsége lett volna meghatározva. Valamint az általános kritériumok (teremméret, osztálylétszám stb.) tanfelügyelői ellenőrzése jelentette volna az állam beleszólását az egyházi oktatásba. Eötvös szerint a vallásos oktatást el kell különíteni más tárgyak tanításától. *„A vallásos oktatás oly valami - főképp oly országokban, hol különböző vallásfelekezetek vannak -, mit az oktatás többi részeivel összezavarni nem lehet. El kell tehát azt különözní s az illető vallások lelkészeinek átadni.”* (Eötvös 1976:304-305) Hatékony ismeretátadásról nem lehet beszélni, ha az egyházi tanok és a világi nézetek keverednek az iskola falain belül.

Eötvös államelméleti gondolatai több helyen visszaköszönnek kulturális és oktatáspolitikájában. Már a reformkorban hangsúlyozta, hogy minél nagyobb decentralizációra kell törekedni az oktatásban. Igyekezett megóvni az oktatást attól, hogy az államnak vagy az egyházaknak túl nagy legyen a befolyása. Az egyházak korábban szinte monopolisztikus hatalmának jelentős mértékű csökkentése persze nehéz feladat volt, s Eötvös – mélyen hívő katolikusként – természetesen nem volt vallásellenes. A vallásosságot és a klerikalizmust azonban (ha természetesen más kifejezésekkel is) elkülönítette egymástól. Eötvös hitt az emberek önszerveződésen, az alulról megszerveződni képes társadalom eszméjében. Úgy gondolta: az alsóbb szinteken könnyebb, jobb megoldást találni a helyi problémákra, mint Bécsből vagy Pozsonyból. Az eredményes helyi irányítás érdekében kiterjesztette volna az iskolai szervezetek jogkörét. Ennek az elvnek a célzott megvalósítása a kiegyezés után az ún. Népnevelési Egyletek szerepében fog megjelenni.

A tanítási nyelv kérdése a reformkorban és a dualizmusban is éles vitákat eredményezett a politikusok között. Eötvös egy társadalomban, egy politikai nemzetben gondolkodott, amelyben különböző nemzetiségű, más nyelvű-kultúrájú állampolgárok élnek. Minden időben a nemzetiségek szabadságjogainak minél szélesebb kibővítésében látta a megoldást. Nem sokan osztották véleményét. Csak így tartotta elképzelhetőnek, hogy Magyarország területi egységessége fenntartható legyen. Ennek megfelelően már 1848-as törvényjavaslatában az oktatási nyelv témájában így fogalmazott: *„Az oktatás nyelve a lakosok többsége szerint határoztatik meg. Oly helyeken, ahol a fentebbi 10. §. értelmében a rendes oktatási nyelv nem magyar volna, a magyar nyelv is taníttatni fog.”* (Eötvös 1976:295)

Eötvös József oktatáspolitikai nézetei a kiegyezés után

Eötvös a kiegyezést kiindulópontnak és nem célnak tekintette. 1868 és 1871 között immár másodszor töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszter pozícióját. Többen nevezték és a mai napig nevezik őt – ez időben nyújtott szerteágazó politikai tevékenysége miatt – *reformügyi* miniszternek.

Kiegyezés utáni oktatáspolitikájában nincs jelentős koncepcionális változás a reformkorihoz képest. Célja és főbb elvei végig szilárdak maradtak, az elvek megvalósulását viszont már nem mindig ugyanazokban az eszközökben látta s olykor kénytelen volt kompromisszumokat is kötni. Gyakran

idézett mondata: ha „nem törekvéseim célját, nem az irányát, hanem egyes lépéseimet tekintjük, csakugyan kevés ember van, ki a politika mezején eljárását többször oly lényegesen megváltoztatta mint én.” (Idézi Veliky 1996:12)

Eötvös egy olyan iskolarendszert hozott létre, ami az általános műveltség fejlesztését elsőrangú feladatának tekintette. A törvény rendelkezett a 6-12 éves gyerekek nappali, mindennapos iskolakötelezettségéről. Szankcionálta a gyerekek kimaradását az iskolából, kimondta a tanítás szabadságát és hangsúlyozta az állami felelősségvállalást. A megyéket tankerületekre osztotta, minden tankerület élére egy tanfelügyelőt állított, a tankerületben iskolatanácsok működtek. (Bényei, Bódy, Schlett)

Kiegyezés utáni oktatáspolitikájában kiemelt helyen szerepel a tanárkérdés. A tanárok minőségi munkáját tartotta a népoktatásban a legfontosabbnak. 1868-ban megalapította a *Néptanítók Lapját*. Eötvös célja a lappal a tanárok szakmai tájékoztatása és a minisztérium hivatalos rendeleteinek közlése volt. „Emellett elsőrangú feladatként jelölte meg a tanárok anyagi és szellemi körülményeinek javítását.” (Bódy 2004:126) „Míg a néptanítóknak anyagi jólétéről nem gondoskodunk, addig tőlök lelkesedést nem várhatunk.” (Eötvös 1976:331) A néptanítók alacsony száma miatt tanítóképezdéket szervezett és építtetett; magasabb fizetéssel, jobb oktatással próbált minél többeket a tanári pálya felé orientálni. „Meggyőződése volt, hogy a népoktatás megvalósítása a tanítók szellemi és szakmai képességétől függ.” (Eötvös 1976:454)

Még a népiskolai törvény elfogadása előtt egy nagyigényű társadalmi kezdeményezéssel próbálkozott. „Nekünk sokat kell tennünk, sokat és igen rövid idő alatt. Annyit, amire a törvényhozás és kormány összes ereje nem elégséges; és vajon miként remélhetjük a nagy feladatnak megoldását, ha a nagy munkában, mely előttünk áll, az egész nemzet részt nem vesz, ha egy roppant gépezetet nem állítunk, melyben millió fej gondolkodik, millió kéz a munkához fog. [...] a nemzetet a népnevelésnek társadalmi úton előmozdítására hívom föl, indítványozom szabad „népnevelési egyletek” alakítását” (Eötvös 1976:451-454) Nagy reményeket fűzött a Népnevelési Egyletekhez. Sok minden más mellett a Népnevelési Egyletektől várta a törvények betartatását, statisztikai adatok készítését, a gyermekek számára olvasókönyvtárak létrehozását. Sajnos azonban hiába várta, általános közöny fogadta kezdeményezését, 1870-re mindösszesen 25 egylet alakult meg.

Második minisztersége alatt is a népoktatást részesítette előnyben a felsőbb oktatással szemben. „Azon osztályok, melyek magasabb művelődésre igényt tartanak, nemcsak érzik szükségességét, hanem annak kielégítéséről saját erejükből gondoskodhatnak is; míg a népnek éppen azon osztályai, melyeknek az oktatásra legtöbb szükségök lenne, annak hiányát nem is gyanítják, és ha akarnák is e hiányt saját erejükből pótolni nem képesek. [...] A népnevelés elterjedése szükségképp maga után vonja a magasabb műveltséget”. (Eötvös 1976:471-473)

A középiskolai és az egyetemi reformra kevesebb ideje maradt. A Kolozsvári Egyetem megnyitásának napját már nem élte meg. Középiskolai törvényjavaslata több változtatást is tartalmazott a hagyományos gimnáziumi rendszer átalakítására. Eötvös kilenc osztályos középiskolát javasolt, hat reálgimnáziumi osztállyal és három osztályos líceummal. „A reálgimnázium feladata az általános műveltség elsajátítása lenne, a líceum pedig három különböző szakirányra tagozódna: jog, bölcsészet, természettudományok. A líceum elsősorban az egyetemi tanulmányokra való előkészítést végezné.” (Bódy 2004:128) Eötvös azt tervezte, hogy a szakiskolai tagozatok kapcsolódni fognak a reáliskolák és reálgimnáziumok mellé (szervezetileg és helyileg is). Annak a reményében alkotta középiskolai törvényjavaslatát, hogy az 1848 előtt nemesi címet

birtokló családok gyermekei közül többek számára sikerül vonzóvá tenni a megvetett polgári foglalkozást adó (kereskedelmi és ipari) képzéseket. (Bódy, Felkai) Elsőként kezdeményezte a középiskolai tanárok képzését. Biztosította az egyetemi hallgatók szabad óraválasztását, valamint támogatta a külföldi tanulmányutakat. „Ösztöndíj-politikája jelentősen megalapozta a magyar tudományos és pedagógiai élet nyitottságát.” (Bódy 2004:133) Figyelt a tanítónőképzésre is. Budán megalapította az első tanítónőképző intézetet; fontos szerepet szánt a kisdedóvóknak.

A mindenkori Eötvös

„Az ember nem szabad, de szabaddá válhatik” (Idézi Bényei 1996:137) - egyik utolsó feljegyzése ez a dolgozatom címébe emelt mondat. Az ember kivívhatja szabadságát, amennyiben van képessége és lehetősége tanulásra, művelődésre. Eötvösnek mindkettő megadatott. Az ember szabadsága szerinte abban áll, hogy felismerheti lehetőségeit és korlátait, aztán a lehetőségei és korlátjai figyelembevételével meghatározhatja céljait. Eötvös a maga szabadságát kivívta, de a szabadságot mások számára is elérhetővé akarta tenni. Utolsó éveinek írásaiban némi csalódottság is érzékelhető: „Küzdeni naponkint az értelmetlenség ellen; fáradni, hogy azoknak szabadságát biztosítsuk, kik arra ész- és kedélyi tulajdonaik miatt képtelenek, oly folytonosság, melynél a Danadiák hordájának töltögetése nem sokkal kellemetlenebb lehetett.” (Idézi Devescovi 2007:281) Ugyanakkor tisztában volt tetteinek jelentőségeivel: „De annyi bizonyos, hogy törvényeimben egy szebb jövőnek alapjait raktam le, s evvel beérheti egy ember főleg koromban.” (Idézi Devescovi 2007:281) Eötvös József gondolataira és tetteire mi is legyünk büszkék és emlékezzünk rá hozzá méltó módon!

Bibliográfia

Eötvös József művei

- Eötvös, József (1976): Kultúra és nevelés. (szerk.): Fenyő István et al. Az előszót és a jegyzeteket írta: Mezei Mária. Budapest, Magyar Helikon Kiadó
- Eötvös, József (1977): Vallomások és gondolatok. Összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: Bényei Miklós. Budapest, Magyar Helikon Kiadó
- Eötvös, József (1981): A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. Szerkesztette: Fenyő István et al. Az előszót írta: Sőtér István Budapest, Magyar Helikon Kiadó, I-II. kötet.

Szakirodalom

- Agárdi, Péter (2013): Kultúrák és művelődéspolitikák a 20-21. századi Magyarországon. Elhangzott: Politikatörténeti Intézet. 2013. szeptember 12-én. Elérhetőség: <http://www.polhist.hu/index.php?limitstart=7>
- Bényei, Miklós (1996): Eötvös József könyvei és eszméi. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Bódy, Pál (2004): Eötvös József. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó
- Devescovi, Balázs (2007): Eötvös József. Pozsony, Kalligram Kiadó
- Felkai, László (1979): Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kelemen, Elemér (2002): Hagyomány és korszerűség. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Mann, Miklós (2005): Magyar oktatási miniszterek 1848-2002. Budapest, Önkönet Kiadó
- Mészáros, István - Németh, András - Pukánszky, Béla (2005): Neveléstörténet. Budapest, Osiris Kiadó
- Schlett, István (1987): Eötvös József. Budapest, Gondolat Kiadó
- Veliky János (1996): Eötvös József. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó

[\[1\]](#) Az összefoglaló rész megszerkesztéséhez több gondolatot átvettem Kelemen Elemér: Hagyomány és korszerűség és Bényei Miklós: Eötvös József könyvei és eszméi című könyvekből.